Філософія

DOI: 10.15421/172067

УДК: 123.1+141.4+141.32+572

Концепція людини в «антропології шансу» Ж. Батая

Анастасія Прушковська, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Мета. Представити концепцію людини у Ж. Батая («антропологію шансу») через аналіз поняття «шанс» і його співвідношення з концепціями людини в «онтологіях негативності» М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра і А. Кожева. Теоретична база. Автор розкриває антропологію Батая як антропологію шансу через зіставлення з «онтологіями негативності» першої половини ХХ століття. Наукова новизна. Автором представлена антропологічна концепція Ж. Батая, в якій людина розуміється як «шанс». Автор вводить поняття «антропологія шансу» як те, що прийшло на зміну класичному метафізичному уявленню про людину, і як альтернативу розумінню людини в онтологіях негативності ХХ століття. Результати. Встановлено, що Ж. Батай вибудовує своє розуміння людини всупереч розумінню суб'єкта класичної парадигми. На місце Бога, рацію чи продуктивності – поняття, у горизонті котрих людина традиційно осмислювала своє місце в світі, Батай ставить шанс. У цьому автором виявлено відмінність від «онтологій негативності» ХХ століття, що будуються довкола понять безособового буття (М. Хайдеггер) або ніщо (Ж.-П. Сартр). Розкрито суть поняття шансу як відкритості та зустрічі з Іншим (Autrui) та інакшим (Autre). Показано, що сутність людини-шансу полягає в її контингентній природі та нестабільності її місця в універсумі та соціумі. Ключовим поняттям у визначенні специфіки «антропології шансу» визначено спільноту, якої суб'єкт Батая досягає в межах граничного містичного, еротичного та поетичного досвіду. Висновки. Виявлено головну відмінність моделі людини, запропонованої Батаєм, від моделі, запропонованої екзистенціалізмом. Людина представляється Батаєм не як ізольована самопороджувальна самість, а як «неідеальність», відкритість іншому. Інший у цій парадигмі виявляється умовою, а не межею свободи. У «Внутрішньому досвіді» Батая людина постає як рана, крізь яку можливо здійснити сполучення. Поняття людини як шансу у Батая стає трампліном для виникнення розуміння гетерогенного контингентного суб'єкта в сучасній філософії.

Ключові слова: шанс, фортуна, негативні онтології, антропологія шансу, сполучення, спільнота, Батай, Сартр

Conception of a man in Bataille's anthropology of chance

Anastasiia Prushkovska, Odessa I.I. Mechnikov National University

The purpose of this article is to present the concept of G. Bataille's philosophy (the anthropology of chance) through the analysis of the nature of concept of «chance» and its relation to the conception of a man in the «ontologies of negativity» of M. Heidegger, J.-P. Sartre and A. Kojève. Theoretical basis. The author defines Bataille's anthropology of chance based on its comparison with the ontologies of negativity of the twentieth century. Scientific novelty. The author presents the anthropological concept of G. Bataille, in which a person is understood as a "chance". The author introduces the concept of "anthropology of chance" as a replacement for the classical metaphysical concept of a person and as an alternative to understanding a person in the ontologies of negativity of the twentieth century. Results. It has been established that G. Bataille grounds his understanding of a man in contravention of the subject in classic paradigm. On the place of concepts that have been defining a traditional comprehension of human place in the world, like God, rationality or productivity, Bataille places chance. At the same time, the author highlights the difference between Bataille's anthropology and the «ontologies of negativity» of the twentieth century, built around the concepts of impersonal being (M. Heidegger) or nothing (J.-P. Sartre). The essence of the concept of chance is defined to be openness and meeting with the Other (Autrui) and the other (Autre). It is shown that Bataille's person-chance consists has a contingent nature and defined through the instability of his place in the universe and society. Community has been identified as a key concept in defining the specifics of the «anthropology of chance». It might be reached by the subject mystical, erotic and poetic experience. Conclusion. The main difference between the human model proposed by Bataille and existentialism is revealed. Man is described by Bataille not as a creative self isolated in himself, but

as “imperfection” opened to another. The Other in this paradigm turns out to be a condition, not a limit of freedom. In Bataille's Inner Experience, man appears as a wound through which it is possible to create a message. Thus, Bataille's concept of a person as a chance becomes a springboard for the emergence of an understanding of the heterogeneous contingent subject in modern philosophy.

Keywords: *chance, fortune, negative ontologies, anthropology of chance, communication, community, Bataille, Sartre*

Концепция человека в «антропологии шанса» Ж. Батая

Анастасия Прушковская, Одесский национальный университета им. И. И. Мечникова

Цель. Представить концепцию человека у Ж. Батая («антропологию шанса») через анализ его понятия «шанс» и его соотнесение с концепциями человека в «онтологиях негативности» М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра и А. Кожева. Теоретический базис. Автор раскрывает антропологию Батая как антропологию шанса через сопоставление с «онтологиями негативности» первой половины XX столетия. Научная новизна. Автором представлена антропологическая концепция Ж. Батая, в которой человек понимается как «шанс». Автор вводит понятие «антропология шанса» как пришедшее на смену классическому метафизическому представлению о человеке и как альтернативу пониманию человека в онтологиях негативности XX столетия. Результаты. Установлено, что Ж. Батай выстраивает свое понимание человека вопреки пониманию субъекта классической парадигмы. На место Бога, радио или продуктивности – понятий, в горизонте которых человек традиционно осмысливал свое место в мире, Батай ставит шанс. При этом автор выделяет отличие антропологии Батая от «онтологий негативности» XX века, построенных вокруг понятий безличного бытия (М. Хайдеггер) или ничто (Ж.-П. Сартр). Раскрыта суть понятия шанс как открытости и встречи с Другим (Autrui) и иным (Autre). Показано, что сущность человека-шанса состоит в его контингентной природе и нестабильности его места в универсуме и социуме. Сообщество было определено как ключевое понятие в определении специфики «антропологии шанса». Его субъект Батай достигает в рамках предельного мистического, эротического и поэтического опыта. Выводы. Выявлено главное отличие модели человека, предложенной Батаем, от модели, предложенной экзистенциализмом. Человек представляется Батаем не как изолированная в себе творящая самость, а как «неидеальность», открытая другому. Другой в этой парадигме оказывается условием, а не пределом свободы. Во «Внутреннем опыте» Батай человек предстает как рана, сквозь которую возможно осуществить сообщение. Таким образом, понятие человека как шанса у Батая становится трамплином для возникновения понимания гетерогенного контингентного субъекта в современной философии.

Ключевые слова: *шанс, фортуна, негативные онтологии, антропология шанса, сообщение, сообщество, Батай, Сартр*

Вступ
У сучасних віртуальних тоталітарних просторах людина позбавлена можливості істинного співіснування, основи людської близькості. Вона продовжує зводити обмежене осмислення себе через технології, втрачаючи основу людяності, замкнута у віртуальній спільноті блукаючих індивідів, які намагаються осмислити себе і відтворити свою цілісність за допомогою технологій. У цьому контексті як ніколи актуальна думка Ж. Батая, яка виникла за часів роз'єднаності війною. Батай робить спробу вивести суб'єкт за власні межі і на зміну закритого авторитарного res

cogitans пропонує іншу модель людини – не тільки відкритої для світу чи буття, а й перш за все (і в цьому головна відмінність Батая від екзистенціальної філософії) – відкритої ближньому.

Сучасна філософія часто звертається до понять випадковості, контингентного і шансу, зокрема, для аналізу модусів людського буття (Q. Meillassoux, R. Rorty, N. Luhmann, Yuk Hui). Онтологія Батая ставить у центр поняття «шанс», яке позбавляє суб'єкта онтологічної переваги. У цьому його філософія вписується в традицію, що бере в сучасній філософії початок від Ніцше, де суб'єкт позбавлений абсолютної привілейованості в

порівнянні з класичною філософією Нового часу, і виявляється, як і будь-який інший феномен світу, контингентною грою сил або шансом. Така позиція знайде вираження в філософії другої половини XX століття (постструктуралізм, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, М. Фуко), яка представляє реальність як гру відносин. Філософія XX століття, особливо феноменологія М. Хайдеггера і Ж.-П. Сартра, критикують ідею суб'єкта як «чистої свідомості» або *cogito*, що склалася в класичному раціоналізмі. А їх спадкоємці постмодерністи деконструюють суб'єкта як тимчасову цілісність, ідентичність та континуальність, натомість пропонуючи суб'єкта множинного, нетотожного і фрагментарного. Трансцендентальне Я стає фікцією, наділеною ідеальними позитивними атрибутами, якими не володіє емпіричний суб'єкт. У «онтологіях негативності» (Д. Е. Гаспарян) людина є представником або втіленням ніщо, а суб'єкт розуміється як досвід нищення (*négation*) у світі. У Хайдеггера це виражено в можливості людини екзистувати – виходити з себе і ставити питання про буття. У А. Кожева, головного тлумача Гегеля для французьких інтелектуалів 30-х років, людина – єдина істота, здатна породжувати новизну як результат творчого акту. У Сартра людина продукує свободу. Таким чином, на людину покладається місія задавати онтологічний контур світу як темпоральний, діяльний і індетермінований. У даній статті ми розкриємо розуміння людини запропоноване Ж. Батаєм, виходячи зі скороминущості людини (шанс), з плинності людської близькості та із взаємопроникнення людини і світу в екстатичному досвіді сполучення (*communication*) і самовтрапи.

Мета статті – представити «антропологію шансу» Ж. Батая як відповідь на крах картезіанського проекту, що зводить людину до его *cogito*, і довести її альтернативність щодо панівних у першій половині XX століття «онтологій негативності» (М. Хайдеггер, А. Кожев, Ж.-П. Сартр).

Виклад основного матеріалу

Ж. Батай ставить під питання класичне розуміння суб'єкта як автономного, перманентного і самотворячого, яке зароджується у філософії Р. Декарта. Суб'єкт, який усвідомлює себе як суб'єкт думки (*res cogitans*), повинен був перевершувати розриви, що

виникають при випадінні зі сфери знання і волі в сферу оманливих пристрастей, в якій панує випадковість чи фортуна. У «Пасіях душі» Р. Декарт з позиції моралі, заснованої на християнському вченні, визначає фортуна як спокусу, яка відволікає людину від істинного шляху пізнання. З тих пір фортуна, яка втілює всі види випадкового і помилкового, поміщається філософією у сфери внутрішнього або суб'єктивного.

Напроти, для Батая людина співвідноситься не з Божественним провидінням, а з «логікою екстазу». Логіка екстазу протистоїть спрямованому винятково на внутрішнє «інстазу». У сполученні з Богом немає місця для іншого, для сполучення. Екстаз діє як озоніщення, руйнує «Я» як ізольовану сутність і відкриває погляду іншого. Тому, розуміючи існування як шанс, відкритий сполученню, Батай замінює інстатичний досвід сходження до Бога екстатичним горизонтальним досвідом. У горизонтальній логіці екстазу шанс – це топос моєї зустрічі з іншим або, якщо проводити паралелі з Декартом, саме через пристрасті, через слідування за спокусами фортуни людина знаходить (у Батая знаходить, втрачаючи) себе. Внутрішній досвід, будучи можливим у результаті відкритості шансу, дає доступ до тих рідкісних моментів, коли раптовість вривається в життя і творить справжній вільний простір відкритості, який суб'єктом сприймається як власне розтворення.

У цьому контексті рух екстеріоризації, який несе в собі екстатичний «внутрішній досвід», висуваючи людину в простір фортуни або шансу, знаменує розрив з фундаментальною для європейської думки ізольованою структурою *cogito*. Картезіанський метод радикального сумніву у Батая знаходить вирішення у всепоглинаючій контингентності, де акцент зміщується з авторитарного *cogito* на рівнозначність усіх складових буття. У сполученні, доступ до якого відкриває шанс, стираються відмінності між мною та іншим, і більш радикально – між суб'єктом і об'єктом. Ні за внутрішнім, ні за зовнішнім не закріплюється виняткове право на істинність. Таким чином, Батай у центр своєї онтології ставить не суб'єкта (репресивне *cogito* Декарта) і не авторитет якоїсь трансцендентної сутності, а взаємодію сил, вільну гру, організовану шансом. Je (Я) стає jeu (грою).

Наряду з розривом з догматом розуму, Батай здійснює розрив з релігійним догматизмом. Якщо в християнській парадигмі людина визначається через співвіднесеність з Богом, то вже задовго до Батая суб'єкт опиняється в ситуації, де Бог перестає бути компасом внутрішнього світу. Людина Нового часу, здійснюючи пошуки себе тільки у напрямку вгору (тепер уже не в горизонті Бога, а в горизонті Ratio), відрікається від свого низу: сексуального, огидного, тваринного, розрив з яким у класичній філософії представляється як головна заслуга «людини розумної».

«Сучасна людина» сьогодні страждає від невизнання того, що займало «архаїчну людину», а саме – знання «суверенного, чудесного, по ту сторону корисного» (Porcher, 2018, p. 135). Згідно з Батаєм, життя архаїчного суспільства було організоване навколо жертвоприношення. Ритуальне жертвоприношення розриває час, впорядкований роботою і повертає членів спільноти в стан іманентності, злиття зі світом. У християнській традиції люди організовуються навколо жертвоприношення Бога, яке стирає необхідність повторних і приватних жертвоприношень – люди спів-існують у причасті. У секулярну епоху цей спосіб єднання групи втратив свою силу, тому, стверджує Батай, з'являється необхідність створити якусь подію такої ж сили причастності його членів, утім звільнену від релігійного догматизму. Оскільки реальне жертвоприношення як спосіб сполучення в секулярну епоху не має сенсу (Батаю не вдалося його відродити в межах містичного суспільства «Ацефал»), людина може створити симулякр жертвоприношення – драматизацію в різних індивідуальних і групових практиках.

Як йшлося вище, секулярна парадигма, в якій місце Бога пустує, повинна на його місце поставити якусь іншу величину. Батай, на відміну від атеїстичного екзистенціалізму і структуралізму, не вдається до атеїзму як запереченню або ствердженню неіснування Бога, а поміщає в центр своєї онтології відсутність Бога. Батаєва атеологія як онтологія відсутності Бога, відштовхуючись від суб'єктивного досвіду драматизації, досліджує наслідки такої відсутності для людини. Наслідком є встановлення онтології контингентності, в якій світ і людина постають як випадковість.

Уперше поняття шансу виникає у Батай у есе 30-х років, зокрема в «Учні чародія» 1937 року, де шанс розглядається як структуруюче поле відносин між індивідами в групі. Пізніше, у трилогії, об'єднаній під загальною назвою «Сума атеології», концепт шансу набуває онтологічного статусу. Мораль шансу викладається як подолання ніцшеанської волі до могутності (*volonté de puissance*). Як стверджує Батай, філософський рух, яким Ф. Ніцше прагне уникнути авторитарної негативності, має втілюватися не в перевершенні або запереченні людини, а в операціях відмінності і гри, – у волі до шансу (*volonté de chance*). У Ніцше людина повинна перевершити себе, стати тим, ким повинна стати, — надлюдиною. Як зауважує Б. Сішер, Батай перевершує антропологію Ніцше, показуючи, що людина не може зводитись тільки до суб'єктивності (Sichère, 2006), як не може зводитися до *res cogitans*. Для Батая траєкторія виходу з себе завжди проходить через іншого, передбачає сполучення. Таким чином, шанс є волею відкритості іншому. Ця направленість на іншого є принциповою відмінністю антропології Батай від сучасних йому феноменології та екзистенціалізму.

Поняття людини як шансу, викладене у «Внутрішньому досвіді», двояке, на що звертає увагу Ж.-П. Сартр відразу після виходу книги. За ствердженням Сартра, людина у Батай то іманентна (природна), то суверенна (ширяє над природою). Дійсно, з одного боку, шанс – це, як сказав би М. Хайдеггер, закинутість людини в світ. Моє народження пов'язане з випадковим збігом обставин, яке призводить до появи мене як сингулярності – не схожого на інших, замкнутого в своєму *ipse* (самості), відірваного від світу та інших людей. Індивідуальне буття, за Батаєм, – чиста контингентність, гра випадку: «Унікальний шанс визначив можливість того “Я”, яким я є: врешті решт яка ж неймовірна та єдина істота, без якого для мене нічого б і не було. Найменший збій в ланцюзі подій, які завершилися мною – і замість “я”, спраглого бути собою, в “мені” було б лише небуття, як якщо б я вже помер» (Bataille, 1943, p. 83). Шанс відповідає за те, що є буття (індивідуальне існування), а не його відсутність або відчуття іманентності зі світом. Саме шанс керує процесом, що породжує мою самість,

з якою ототожнює себе людина, коли говорить: «Я».

Проблема розуміння людини як контингентної сингулярності (як шансу) полягає в тому, що операції порівняння себе з іншим, дослідження історичних коренів або модусів буття «Я» втрачають сенс. Людина розглядається відірваною і від історичної реальності, і від ближнього. Саме такими є герої романів Батая – незрозумілі, замкнуті в болючій тузі, яку може на коротку мить розчинити злиття з іншим в екстатичному переживанні.

Таке в цілому і розуміння людини у Сартра. Як і Батай, Сартр стверджує повну безпричинність, контингентність буття. Буття людини позбавлене причин або основ, воно не зводиться до необхідності. При цьому якщо у Батая людина є шансом, то у Сартра самість, моє «Я» є ціллю, проектом. Для Сартра «людина є не що інше, як свій проект, вона існує лише тією мірою, як вона реалізується» (Liakh, 2019, p. 121). Сартр зупиняється на індивідуальності, йому досить особистої свободи, а погляд іншого лише заперечує мою свободу і віднімає її можливості. У цьому сенсі міжсуб'єктні відносини розігруються в горизонті конфлікту і домінування (у гегелівській термінології). Ізолюваний суб'єкт, будучи проектом, захоплений бажанням стати всім – досягнути повної свободи, стати повною автономністю. Але, як зауважує Батай, кожен раз людина проекту, намічаючи ціль, лише приречена блукати між ізолюваних одна від одної вершин, які тонуть у темряві незнання. Для Сартра проект – це «постійний вихід за межі себе в напрямі до...» (Liakh, 2019, p. 125) і саме в цьому питанні прослідковується фундаментальна розбіжність екзистенціалізму та внутрішнього досвіду Батая. Головною рисою останнього є відмова від інтенціональності, направленості на якусь ціль, будь то спасіння, свобода чи пізнання. Лише безцільність внутрішнього досвіду приймає правила гри, продиктовані шансом. Намічати ціль, якою б абстрактною вона не була, означає розраховувати ймовірності, а отже, нищити шанс.

Хоч «унікальний шанс» і визначив мене закритим у моїй індивідуальності, все ж людина – не монада, вона неповна, відчуває в собі брак як вічну тугу. Шанс відкриває драматичне переживання власної ізолюваності і кінечності, рани від розриву з іманентністю.

Але саме усвідомлення трагедії власної ізолюваності дає розпізнати у розпачі бажання сполучатися з іншим. У цій ситуації шанс постає відкритістю-тріщиною, крізь яку людина може розгледіти можливість уникнути ізолюваності *ipse*. Шанс виявляє в мені бажання як «рану», відкриту іншому в граничному (внутрішньому) досвіді. Примітно, що і в екзистенціальній традиції, поряд з розумінням людини як проекту, сингулярності і кінечності, наявна традиція (Г. Марсель, Е. Мінковський, В. Франкл), що розуміє людину в горизонті «специфічно людського» як того, що ріднить її з ближнім не тільки на екзистенційному, а й на духовному рівні, вертикальному щодо горизонталі існування (Zinevych, 2018). У випадку Батая все ж мова йде про інше сполучення, яке не дає доступ до вертикального загальнолюдського плану буття, а скоріше зближується з досвідом падіння в порожнечу незнання і неможливого, де неможливим виявляється застосування родо-видових категоріальних відмінностей, і де сама людина зводиться до внутрішнього досвіду, який єдиний є авторитетом.

Таким чином, відповіддю і запереченням Сартру є зворотна сторона шансу, в якій міститься можливість людини уникнути догматизму *ipse*: шанс породжує сполучення. Шанс – це не тільки моя ізолюваність як сингулярності, а й можливість моєї відкритості (втіленій у понятті рани) назустріч іншому. У Батая інший і є зянням, просвітом свободи – я звільняється, втрачається в сполученні з іншим: «“Я” досягає свободи лише поза собою» (Bataille, 1943, p. 88). Таким чином, відносини між двома суб'єктами розігруються поза діалектикою раба і пана. Батай підкреслює, що в стані сполучення суб'єкт прагне не до визнання (як у трактуванні діалектики пана та раба у Кожева), яке у своєму крайньому прояві вело б до переживання іманентності: бути визнаним – означає бути подібним. Навпаки, у граничному і внутрішньому досвіді суб'єкт прагне до спільної негачії, до сполучення двох «безробітних негативностей».

Розуміння людини як «безробітної негативності» виникає у відповідь на курс Кожева, присвячений «Феноменології духу» Г. В. Ф. Гегеля, у контексті якого Батай намагається помислити людину після «кінця історії». Суб'єкту Гегеля як продукту

роботи негативності Батай протиставляє людину «безробітної негативності» («*négativité sans emploi*»), буквально – негативність без зайнятості, у якої не лишилося ніякого можливого застосування), яка здобуває суверенність, лише визнавши цю негативність, ставши «визнаної негативністю» (*négativité reconnue*) (Bataille, 1961, pp. 187–188). Тут ми знову стикаємося з Батаєвим розумінням людини як неповної, незакінченої. Принцип «неповноти» є, згідно з Батаєм, фундаментальною характеристикою людини і викриває ілюзорність метафізичної мрії про суб'єкта, який міг би зводитися до самого себе. Ця людська неповнота виражена в понятті нестачі або «рани», що породжує в людині бажання (за природою своєю завжди еротичне). Під еротизмом Батай розуміє бажання людини втратити себе, не властиве ні світу тварин, ні світу продуктивності, оскільки в людині є «проклята частина», яка діє всупереч корисному. «Робота відповідає властивому людській расі бажанню негації природи задля виживання, тоді як еротизм, по ту сторону необхідного і корисного, покоїться на “незрозумілому зв'язку між сексуальним задоволенням і забороненим”». Робота пояснює людську істоту через роботу, тоді як еротизм – ставлячи під сумнів примат роботи – переводить фокус на еротизм і гру (Porcher, 2018, p. 134).

Шанс – це відчутна неповнота ізольованого суб'єкта, з'явлення, крізь яке ми можемо вистрибнути в простір неможливого і незнання. Фуко у «Вступі до трансгресії» визначає, що місце порожнього Бога в парадигмі Батая займає еротизм. Еротизм – це рана, яка є втіленням незавершеності та неідеальності, властивих людині. При чому, рана, про яку говорить Батай не зводиться до екстатичної структури людини, про яку говорить Хайдеггер. «Йдеться не просто про протиставлення людського для-себе (*pour-soi*) і в-собі (*en-soi*) фізиса (*Physis*). “Для-себе” – це нищення (*néantisation*) у плані самоусвідомлення, тоді як рана у Батая проживається у плані фізичного досвіду» (Sasso, 1978, p. 149). Саме з цієї причини, стверджує Р. Сассо, Батай надає перевагу більш «втіленому» терміну «рана» (*plaie, blessure*), а не з'явненню, чи розриву. Саме вона визначає місце людини на півдорозі між твариною і божеством. Шанс – це простір відкритості, зустрічі з іншим, еротичної зустрічі з жінкою або божественним, які у Батая ототожнюються в образі Мадам

Едварди, повії, яка опиняється Богом. «Я міг би в світлих чи темних небесних просторах роздирати рану і припадати до неї, як до жіночої наготи» (Bataille, 1961, p. 35) Представляючи Бога як щілину Мадам Едварди, Батай, ніби у відповідь Хайдеггеру, стверджує, що слід вислизати не в безособове буття, а виходити з себе в іншого, у ньому знаходити сенс. Не випадково, Бланшо і Нансі в діалозі навколо поняття спільноти вказують на те, що для Батая співтовариство – це перш за все співтовариство коханців.

«Досвід жорстокості або сексуальних надмірностей був крайніми прикладами моментів, коли раціональну думку настигала інтенсивність афекту. У той же час, якщо поглянути тверезо, ці досвіди проливали світло на брак у суб'єкта незалежності або всеосяжної інтенсивності, показуючи, що люди завжди охоплені зовнішніми силами і є їх жертвами. Навіть наша “особиста” свідомість перехресно пов'язана з іншими соціальними явищами. Визнання сполучення (...) стає тим напрямком, який перетворює трансгресію на онтологічне визнання нашого спів-буття в світі» (May, 2018, p. 89).

Суб'єкти злиття руйнують в екстазі свою ізольовану самість. Таким чином, людина – це не суб'єкт, ізольований від світу, а точка сполучення. Спроби сполучення у внутрішньому досвіді скасовують ізоляцію. Спільнота – це те, що відбувається через іншого і для іншого. Проте людина, за словами Батая, хоче уникнути цієї саморозтрати і необхідності віддавати себе іншому («руїни»), хапається за безпеку ілюзорного бажання кінченного пізнання і володіння речами, що перетворило б її на царя природи. Але думаючи, що вона володіє речами, вони починають володіти нею. «Ці “існування”, результати світу товарного обороту, світу загальної міри можуть бути лише ампутованими існуваннями, “роз'єднаними”, як скаже Батай» (Jasquard, 2018, p. 145). Таких людей нездатних до повідомлення, Батай називає «Пустелею речей, які говорять». Вихід він вбачає у шансі, який приходить на зміну відчаю руїни самого себе (Bataille, 1943, p. 151).

Для розуміння його концепції сполучення людини з іншим важливо ще одне, центральне для «Внутрішнього досвіду», поняття «страсти». У крайні моменти граничного досвіду, коли людина ставить на

кін усе своє існування (*se met en jeu*), вона стає невіддільною від тих, з ким бажає сполучатися: «Я ні на мить не зміг би припинити підбурювати себе до крайності і не зміг би встановити різницю між собою і тими з інших, з ким хочу сполучатися» (Bataille, 1943, p. 55). У цьому контексті стає очевидним розрив між внутрішнім досвідом Батая і містичним досвідом. Зенкін зазначає, що Батай протиставляє свою філософію – традиції європейського містицизму, оскільки він хоче не злитися з Богом, не «долучитися до позачасового світового цілого», а «відчути себе приватним, смертним, випадковим індивідом, зануреним в час» (Зенкін, 2016, с. 39), але ще більше зануреним і розчиненим в своєму читачі. І якщо Батай читає кохану як книгу, то і книга еротизується (згадаємо, що всі художні тексти Батая «порнолатричні» (*pornolatricque*)), а буття відкривається в горизонті еротичної герменевтики. «Мовлення – це щось у мені, що більше, ніж я сам віддане іншому (слухачеві / читачеві)» (Bataille, 1961, p. 149).

Отже, поняття шансу – це та «щілина», крізь яку людина виходить у загальнолюдський простір повідомлення, яке хоч і проходить по горизонталі (між коханнями, між письменником і читачем), не зводиться до справляння біологічних потреб, до «занадто людського». Тому в контексті нашого дослідження слова Лурсона про те, що «відмова від інтелектуалізму призводить Батая до замкнутості людини в межі життя і до залежності буття від біологічної участі індивіда» (Lurson, 2018, p. 322) представляється однобоким. Швидше шанс дає помислити людину, якою її міг мислити досократик, перш ніж людина стала філософською проблемою номер один, задіяною у грі сил природи, сама така ж випадковість як грім і вітер, у тому часі, коли «все речі і всі закони визначилися примхою випадку, шансу, а в підсумку розум вступив лише в тій мірі, яку дозволило вичислення ймовірності» (Bataille, 1961, pp. 110–111).

Таким чином, ми можемо привести наступні характеристики концепції людини як шансу у Батая: 1. Людина є шансом з огляду на відмову від детерміністичних концепцій виникнення людини. 2. Місце людини у світі визначається «волею до шансу» (*volonté de chance*), тобто волінням людини позбутися

будь-якого воління, або, користуючись термінологією Сартра, проектування себе у майбутнє і існування співрозмірно з певною ціллю. Людина признає повну контингентність свого становища у світі. 3. Людина є шансом у своїй відкритості світу (у Батая зустріч з іншим існує як щаслива випадковість). У філософії Батая шанс – це втрата себе у комунікації з іншим (об'єктом чи суб'єктом): «Для індивіда шанс – це «сполучення», його втрата в іншому. «Сполучення» – це «дління втрати» (Bataille, 1973, p. 150). 4. Людина як шанс – признає свою незавершеність, брак. Це те, що вказує на мою сингулярність, несхожість на іншого, нетотальна природа конкретної сутності і та рана в мені, яка робить можливим вихід з себе і сполучення з іншим. У цьому сенсі важливим є зближення шансу з поняттям незнання: шанс – це повна відсутність визначеностей і вірогідностей (передтечею шансу у Батая є класичне поняття фортуна, яке у Декарта визначається як брак знання). Відмова від вірогідностей маркує розрив концепту шансу у Батая з його розумінням у науці, яка «вираховує» шанс.

Наукова новизна

Автором представлена «антропологія шансу» Ж. Батая, яка стверджує випадковість і неідеальність людського існування на протигагу класичному когіто-центричному розумінню людини і сучасним Батаю онтологіям негативності.

Висновки

Встановлено, що Ж. Батай вибудовує своє розуміння людини як відхід від авторитарного суб'єкта класичної парадигми. На протигагу ізольованому суб'єкту як такому, що пізнає *cogito*, яке бореться з пристрастями чи фортуною (за Р. Декартом), Батай пропонує розуміння людини як випадковості або шансу, сутність якого визначається буттям у горизонті фортуни. Оскільки в секулярній парадигмі людина не співвідносить себе з образом Бога, внутрішній досвід позбавлений координат і меж, а тому звільнений від авторитету розуму, релігії, продуктивності (прагнення стати всім) і є сам собі авторитетом або вільною грою сил і відносин. На місце Бога, розуму і роботи, які досі визначали місце людини в світі, Батай ставить випадковість, шанс. У цьому автором виявлено відмінність від «онтологій негативності», які

ставлять у центр безособове буття (М. Хайдеггер) або ніщо (Ж.-П. Сартр).

Виявлено головну відмінність його концепції людини від екзистенціалістських концепцій людини як проекту (Ж.-П. Сартр). За Батаєм, людина – є шанс: одночасно ізольована від інших в своїй самості, та така, що отримала можливість її скасовувати – сполучатися з іншими. Інший – не межа моєї свободи, а її умова. «Я» – не цілісність, оскільки в людині є вроджений недолік, рана, через яку вона сполучається з іншим.

Виявлено основний принцип антропології Батая – «принцип неповноти» як неідеальності, незавершеності і недостатності себе, що викриває ілюзорність метафізичної мрії про суб'єкта, який міг би зводитися до самого себе. Ця людська неповнота виражена в понятті нестачі або «рани», що породжує в людині еротичне бажання втрати себе. В екстазі злиття суб'єкти руйнують свою ізольовану самотність. Таким чином, людина –

це не ізольований від світу суб'єкт, а точка сполучення. Сполучення у внутрішньому досвіді скасовує ізоляцію. А спільнота – те, що відбувається через іншого і для іншого.

Розкрито суть поняття шансу як простору відкритості, зустрічі з іншим. Шанс як «рана», крізь яку людина виходить у простір сполучення, яке хоч і проходить по горизонталі, але не зводиться до винятково біологічного існування. Концепція шансу дозволяє помислити людину як випадковість, задіяну в грі сил. Показано, що в цій концепції людина-шанс не стабільна, вона то тут, то там проглядає в різних іпостасях. Позбавляючись від нашарувань ірсе, вона випадає з себе у відкрите випадковістю спів-буття з іншими в граничному внутрішньому досвіді («я» сполучається з простором незнання і неможливого), еротичному досвіді («я» розтворюється з об'єктом любові), у досвіді письма (стирається різниця між автором і читачем).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Bataille G. *Le Coupable*. Paris: Edition Gallimard, 1961. 253 p.
 Bataille G. *L'Expérience intérieure*. Paris: Edition Gallimard, 1943. 206 p.
 Bataille G. *Sur Nietzsche in Bataille G. Oeuvres Complètes VI*. Paris: Edition Gallimard, 1973. P. 11–205.
 Jacquard A. *Le matérialisme psychologique de Georges Bataille: De la revue documents à la critique sociale. Actuel Marx*. 2018. No. 63 (1). P. 134–148.
 Liakh V., Khylyk M. J.-P. Sartre's Humanism in the context of modern anthropological situation. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2019. No. 16. P. 116–132.
 Lurson G. Georges Bataille : mystique et expérience intérieure. *Revue de Métaphysique et de Morale*. 2018. No. 99 (3). P. 307–322.
 May A. *From Bataille to Badiou. 'Lignes': The Preservation of Radical French Thought, 1987–2017*. Liverpool : Liverpool University Press, 2018. 315 p.
 Porcher F. Georges Bataille, la mort et le jeu. *Souveraineté du jeu et normativité du travail. Travailler*. 2018. No. 39(1). P. 123–145.
 Sasso R. Georges Bataille: le système du non-savoir. Une ontologie du jeu. Paris: Les Editions de Minuit, 1978. P. 245.
 Zinevych A. The existential and the spiritual in the existential anthropology of G. Marcel and E. Minkowski. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. No. 14. P. 142–157.
 Ситер Б. Ницше Жоржа Батая. *Предельный Батай*: Сб. статей / отв. Ред. Д. Ю. Дорофеев. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та., 2006. С. 235–251.
 Зенкин С. Нетеологическая мистика Жоржа Батая / Батай Ж. Сумма атеологии: *Философия и мистика*. Москва : Ладомир, 2016. С. 6–73.

REFERENCES

- Bataille, G. (1961). *Le Coupable*. Paris: Edition Gallimard.
 Bataille, G. (1943). *L'Expérience intérieure*. Paris: Edition Gallimard.
 Bataille, G. (1973). *Sur Nietzsche in Oeuvres Complètes VI*. Paris: Edition Gallimard.
 Jacquard, A. (2018). Le matérialisme psychologique de Georges Bataille: De la revue documents à la critique sociale. *Actuel Marx*, 63(1), 134–148. <https://doi.org/10.3917/amx.063.0134>.
 Liakh, V., & Khylyk, M. (2019). J.-P. Sartre's Humanism in the context of modern anthropological situation. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 16, 116–132.
 Lurson, G. (2018). Georges Bataille : mystique et expérience intérieure. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 99(3), 307–322. <https://doi.org/10.3917/rmm.183.0307>.

- May, A. (2018). *From Bataille to Badiou. 'Lignes': The Preservation of Radical French Thought, 1987–2017*. Liverpool: Liverpool University Press. <https://doi.org/10.1093/fs/knz178>.
- Porcher, F. (2018). Georges Bataille, la mort et le jeu. Souveraineté du jeu et normativité du travail. *Travailler*, 39(1), 123–145. <https://doi.org/10.3917/trav.039.0123>.
- Sasso, R. (1978). *Georges Bataille: le système du non-savoir. Une ontologie du jeu*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Zinevych, A. (2018). The existential and the spiritual in the existential anthropology of G. Marcel and E. Minkowski. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 14, 142–157. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i14.150755>.
- Sichère, B. (2006). Nitshe Zhorzha Bataia [Georges Bataille's Nietzsche]. *Predeľnyi Batai – Extreme Bataille*. D. Iu. Dorofeev (Ed.). (pp. 235–251). Saint-Petersbourg: Saint-Petersbourg University Press [in Russian].
- Zenkin, S. (2016) Neteologicheskaja mistika Zhorzha Bataia [Nontheological mysticism of Georges Bataille]. In Bataille G. *Atheological somme: Philosophy and mysticism*. Moskva: Ladomyr [in Russian].

Прушковська Анастасія

Аспірантка

Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова

Email: aprushkovska@gmail.com

Prushkovska Anastasiia

Postgraduate Student

Odessa I.I. Mechnikov National University

ORCID: 0000-0003-2419-8755

Цитування: Прушковська, А. (2020). Концепція людини в «антропології шансу» Ж. Батая. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (6–7), 75–83. doi: 10.15421/172067

Citation: Prushkovska, A. (2020). Kontseptsiiia liudyny v «antropolohii shansu» Zh. Bataia [Conception of a man in Bataille's anthropology of chance]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (6–7), 75–83. doi: 10.15421/172067

Стаття надійшла / Article arrived: 15.08.2020

Схвалено до друку / Accepted: 24.08.2020